
Per Dannefjord

Kommentarer till Arne Helldén: ”Arbetet i den demokratiska utopin”

I nummer 2, 1996 av ”Arbetsmarknad & Arbetsliv” diskuterade Arne Helldén sambandet mellan demokrati och hur arbetet värderas i samhället. Per Dannefjord anför i denna kommentar vissa invändningar mot Helldén argumentation.

Helldén (1996) vill i sin artikel visa hur synen på arbetet hänger samman med det demokratiska idealet. Helldén menar att arbetets position i den demokratiska kulturen är uppenbar och ger argument för detta genom att göra en jämförelse med de fördemokratiska kulturer där arbetet värderades lågt. Det finns ingen anledning att betvivla riktigheten i denna jämförelse. I hierarkiska samhällen som byggdes upp av slavarbete eller feodal organisering värderas inte arbetet särskilt högt, något som kan antas vara såväl en följd av samhällsorganisationen som en legitimering av densamma. Jag menar emellertid att Helldén drar tveksamma slutsatser av

dessa historiska samband. Det finns två saker i Helldéns diskussion som är problematiska enligt min mening, och detta är de dels därför att de är felaktiga, dels därför att de leder debatten om arbetet på märkliga villospår.

Mina invändningar gäller för det första själva huvudtesen att en demokratisk kultur kräver att arbetet tillmäts ett centralt värde, och för det andra det retoriska tricket att låta ett lågt värderat arbete, eller arbetsfrihet, göra oss till aristokrater och herremän. Jag avser att börja med den andra punkten, eftersom den tjänar som ett argument för den första.

Befrielse från arbetet

I begrepp som ”herreman” och ”aristokrati” finns inbyggt associationer till en dekadent lättja, utnyttjande av andra människor och makt. Det finns naturligtvis de som tycker att detta är efter-

Per Dannefjord är doktorand vid Samhällsvetenskapliga institutionen, Högskolan i Växjö.

strävansvärt, men att likställa kritiken mot arbetet som vår kulturs centrala värde med detta är direkt felaktigt. Av de "arbetskritiker" jag har kommit i kontakt med handlar befrielsen från arbetet i all huvudsak om motsatsen. Medborgarlön må vara en utopi, men det är en utopi som syftar till ökad jämlikhet och minskade möjligheter till ekonomisk maktutövning. Om det vore möjligt att införa medborgarlön skulle möjligheten att leva som herreman väsentligt minska, eftersom de ekonomiska motiven till underkastelse inte skulle vara så uppenbara som i dag. Idén om den aktiva människan kanske också är en utopi, men hos teoretiker som Marx och Fromm handlar befrielsen från arbetet om att frigöra aktivitet, inte om dekadent lättja. Vad som faktiskt skulle hända i ett samhälle med medborgarlön är naturligtvis en empirisk fråga, men det är i teorin inte fråga om att utveckla herremän och aristokrater. Helldéns koppling mellan dessa idéer verkar närmast vara ett uttryck för "arbetsideologin" och därmed ett svagt argument för den.

Arbete och demokrati

Den första punkten är allvarligare och därmed också viktigare att diskutera. Artikeln avslutas med ett resonemang som går i cirkel därför att slutsatsen implicit förutsätts i premisserna. Argumentet är bara ett argument givet de ideologiska förutsättningar det tänks vara ett argument för, och blir därmed innehållslöst.

I en demokratisk kultur, där arbetet inte tillmäts ett centralt värde, är faran att arbetslöshetsproblemet blott betraktas med distraktion. I en demokratisk kultur,

där arbetet däremot ses som ett centralt värde i människans liv och i samhällets liv, är det naturligt att alla ansträngningar koncentreras på att skapa arbete, att mångfaldiga arbetsformerna och utveckla nya arbetsformer. (s. 97)

Citatet innehåller två delar. Jag håller delvis med om att den första, om än av andra skäl än Helldén troligen avsett, och jag avser att återkomma till detta nedan. Den andra är närmast en tautologi som tilltalar förespråkarna för den fulla sysselsättningens politik. Problemet med påstående två är uppenbart: varför skulle man koncentrera sig på att *skapa* arbete och utveckla nya arbetsformer om man inte ser arbetet som något särskilt viktigt? Vad finns det för anledning? En förutsättning för att dessa åtgärder skall vara viktiga är att arbetet har ett centralt värde, det är självklart. Problematiserar man arbetets värde är det inte alls särskilt naturligt att dessa åtgärder skall vidtas. Vad gäller påstående ett är det en fara om man i dag betraktar arbetslösheten med distraktion. En fara blir det dock bara för den som trots allt betraktar arbetet som ett centralt värde, något som enligt påståendet inte var fallet. Min invändning gäller givetvis bara under förutsättning att alla kan klara sitt uppehälle på en någorlunda likvärdig nivå. Det finns emellertid inget som säger att man inte

¹ Liksom Helldén lämnar jag de samhälls-ekonomiska aspekterna utanför diskussionen. Det är både legitimt och viktigt att låta den ideologiska och värdecentrerade diskussionen få stå för sig själv. Samhällsekonomin kan fungera som ett argument i vissa fall, men det är först när den utelämnas som man kan se vad värdediskussionen egentligen innehåller.

kunde rikta sin energi på detta i stället, såvida man inte redan värderar arbetet högt. De problem som Helldén påvisar är bara problem givet den syn på arbete som Helldén omfattar, vilket upplöser dem som argument mot andra synsätt.

Jag håller med om att arbetslösheten är ett av vår tids största problem. Det har emellertid ingenting att göra med att arbetet är ett centralt värde, utan bygger helt på att människor mår dåligt.¹ Om människor får illa av arbetslöshet är det ett viktigt problem. Frågan är dock om problemet ligger i bristen på arbete eller i den ideologi som säger att det är arbetet som ger människan hennes värde. Personligen lutar jag åt det senare alternativet. Jag har svårt att tro att människor i allmänhet lider brist på sysselsättning. Om jag har fel kan jag inte låta bli att känna en viss oro inför en människa som inte förmår fylla ut sin tid på ett meningsfullt sätt utan ett industriarbete. Jag kan i varje fall inte tro att det skulle ligga nedärvt i den mänskliga naturen. Just här ligger också det stora demokratiproblemet. I en demokrati borde åtminstone två saker vara självklara:

1. Människans värde i den demokratiska kulturen bygger på hennes medborgarskap. Om människans värde i demokratin bygger på hennes arbete skulle det vara rimligt att avskaffa rösträtten för alla arbetslösa. Anledningen till att man förkastar feodalherren eller kapitalisten är ju inte i första hand för att dessa, eventuellt, inte arbetar, utan på grund av utnyttjandet av sin maktposition.
2. Alla har samma skyldighet att efter förmåga bidra till det arbete som anses nödvändigt, dvs: utgångs-

punkten är arbetet som medel, inte som mål. Huruvida man trots allt vill ha arbetet som ett mål måste vara en fråga för demokratin, inte en förutsättning för den.

Det faktum att arbetet var lågt värderat i fördemokratiska samhällen innebär naturligtvis inte automatiskt att en hög värdering av arbetet är viktigt för demokratin. Utan några teoretiska argument är en sådan slutsats mycket tveksam. Nazityskland kan annars få gälla som ett exempel på att ett högt värderat arbete inte behöver ha med demokrati att göra.

Helldén blandar i sin historieskrivning ihop värderingen av arbetet med värderingen av *arbetaren*. Dessa har utan tvekan ett historiskt samband, men det är väl närmast värderingen av arbetaren som hänger samman med demokratin. Att arbetaren tillerkänns och tillåts uppleva ett människovärde likvärdigt alla andra i samhället är naturligtvis en viktig faktor i demokratin. Det leder emellertid inte alls till slutsatsen att vi skall behålla arbetet som centralt värde för att värna om demokratin. Att man är överens om att behålla den rådande samhällsorganisationen är inte detsamma som demokrati. Demokrati har väl snarare med deltagande att göra, och det är huvudsakligen därför uppvärderingen av arbetaren har haft betydelse.

Avslutning

Den fara som jag tycker finns i Helldéns allmänna framställning är att det blir svårt att diskutera arbetssamhället på ett konstruktivt sätt när man låter arbetet ha ett högt värde samtidigt som

det får något slags instrumentell funktion. Om arbetet, eller en hög värdering av det, har betydelse för demokratin måste vi erkänna arbetets instrumentalitet. Det är då inte arbetets egenvärde som diskuteras, utan den betydelse synen på arbetet har som medel. Jag omfattar personligen synen på arbetet som ett medel, och vad som då är viktigt är att diskutera målen. Vad vill vi uppnå? Vilket samhälle vill vi leva i? Är de nu tillgängliga medlen de bästa? Om vi ser arbetet som ett medel finns det ingen anledning att hålla fast vid de nuvarande formerna för dess egen skull, utan bara i den mån de är en fungerande väg mot de formulerade målen.

Om vi däremot skall diskutera arbetets egenvärde är inte diskussionen om demokrati särskilt relevant. Om vi skall diskutera arbetets värde bortsett från

dess instrumentalitet är det viktigare att ställa detta värde mot andra värden för att hitta något slags prioritetsordning.

Om vi skall diskutera arbetets värde kan vi inte ta vår utgångspunkt i ett högt värderat arbete och föra diskussionen utifrån detta. Vi måste utgå från de eventuella argument som finns för en viss värdering av arbetet, som mål eller som medel. Helldén drar sina slutsatser utan att egentligen lägga fram några egentliga argument för dem, eftersom argumenten huvudsakligen baseras på just de föreställningar de skall tjäna som argument för.

Referens

Helldén, A (1996), "Arbetet i den demokratiska utopin". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årgång 2, nr 2, s 85–98.